

Оралхан Бөкей шығармаларындағы Алтай бейнесі

ЖАРИЯЛАНДЫ
01.12.2025СІЛТЕМЕ
https://bilimger.kz/185412/

Киікбай Ғалия Есенғалиқызы

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті

Филология факультеті

Қазақ әдебиеті кафедрасы

Тобы: КО-23-5к

Жетекші: **Бабашов Азат Мақсұтбекұлы**

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада қазақ прозасының ақиық суреткері Оралхан Бөкей шығармаларындағы Алтай бейнесі философиялық, көркемдік және символдық тұрғыда жан-жақты талданады. Алтай жазушы поэтикасында табиғат көрінісі ғана емес, адам жанының тұңғыық айнасы, ұлттық рухтың шоқтығы, мәңгілік сағыныш пен ар-ожданнның киелі мекені ретінде бейнеленеді. Мақалада жазушының табиғатты адам жанының тіліне айналдырудағы көркемдік шеберлігі, Алтайдың кейіпкерлер тағдырындағы идеялық қызметі, ұлттық дүниетанымды танытатын эстетикалық мәні ашылады.

Қазақтың кең байтақ даласы — ғасырлар бойы ұлттың жаны мен жүрегін тербеп келген киелі мекен. Сол даланың әрбір тасы мен бұлағы, көкке шаншылған шыңдар мен құзарлы жоталарында халқымыздың тағдыры, тарихы, тілі мен болмысы бедерленіп қалған. Қазақ үшін жер – тек географиялық ұғым емес, ол – ата-бабаның аманаты, елдіктің айнасы, рухтың тірегі. Қазақ даласы – кең, терең, сырлы, ғасырлар бойы халықтың жанын тербеп келген киелі мекен. Оның әр тасы, әр бұлағы, әр самалы – ұлт тарихының, адам тағдырларының, рухани мұраның айнасы. Сол даланың ең айбарлы, ең асқақ бөлігі – Алтай. Бұл таулар тек көзбен көретін пейзаж емес, жүрекпен сезілетін, жанға үңілетін, рухтың өзі сөйлейтін мекен. Алтай жай ғана табиғи кеңістік емес. Ол – рухани мектеп, адамдықтың сынақ алаңы, адам мен табиғат арасындағы үздіксіз диалог. Оның биік шыңдары – адамның рухани биіктігіне жол ашса, орманы – адам

жанын тыныштандыратын сырлас, ал өзендері – тағдыр мен өмірдің үні. Алтайды шынайы сезінген адам ғана өмірдің мәнін терең түсінеді. Бұл кеңістіктің рухын, оның адам өміріне әсерін қазақ прозасында алғаш шынайы аша білген қаламгер бар. Ол – Оралхан Бөкей. Оралхан үшін Алтай – туған жер ғана емес; ол адамдық пен ардың өлшемі, рух биігінің символы, философиялық кеңістік. Оның әр шығармасында Алтай тірі: кейде кейіпкердің ішкі жан дүниесін айқындайтын символ болса, кейде оқиғаның дамуына ықпал ететін шешуші күш, кейде адамның өмірлік философиясын көрсететін кеңістікке айналады.

Оралхан Бөкей прозасында Алтай бейнесінің қызметі көпқабатты:

- адамның рухани биіктігі мен ішкі шыңдалуының символы;
- моральдық таңдау мен адамгершілік сынақтарының алаңы;
- ұлттық дәстүр мен мінездің көркем бейнесі;
- табиғат пен адамның үйлесімділігінің көрінісі;
- өмір мен тағдыр, үміт пен күрес, ар мен намыс мәселелерін көрсету алаңы.

Оралхан Бөкей табиғатты тек фон ретінде қолданбаған. Ол табиғат арқылы адам мен қоғам, өткен мен қазіргі, ұлт пен жеке тағдыр арасындағы байланысты көрсеткен. Осылайша, табиғат әрдайым кейіпкердің әрекетіне жауап беріп, оқиғаның дамуын бағыттайды, кейде шешуші факторға айналады.

Бөкей прозасында Алтай бейнесі ұлттық сана мен рухани сабаққа толы. Ол қазақтың мәдени кодын, дәстүрін, туған өлкенің тарихын, халық өмірін көркем бейнелейді. Табиғат арқылы жазушы ұлттық жадты сақтап, кейіпкерлерінің тағдырын, рухани әлемін оқырманға жеткізеді. Бұл тәсіл Бөкей прозасын ерекше етеді: ол адам мен табиғат, ұлттық болмыс пен жеке тұлға арасындағы үйлесімділікті терең әрі шынайы көрсеткен. Сондықтан Оралхан Бөкей шығармаларының маңызы — тек туған өлкені суреттеуде ғана емес, табиғат пен адам, тарих пен тағдыр, рух пен ұлттық сана арасындағы үйлесімділікті көрсетуінде. Алтай бейнесі оның шығармашылығында тірі, тыныс алатын кейіпкерге айналып, қазақ прозасында адамның, халықтың, ұлттық рухтың философиялық мәнін ашуға мүмкіндік береді. Бұл бейне бүгінгі күнде де өзектілігін жоймайды, себебі адам мен табиғат, ар мен намыс, ұлттық сана мен өмірлік философия арасындағы үйлесімділік әр заманға маңызды. Оралхан Бөкей шығармашылығында Алтай — тек таулар мен өзендердің кеңістігі емес, адам жанын зерттейтін, рухани биіктікті өлшейтін, философиялық мәнге толы мекен. Бұл байланыс жазушының туыстары мен әдеби сыншылар тарапынан ерекше бағаланған. Ғалия Бөкей былай тұжырымдайды:

«Оралхан ағамның ұстазы — Алтай, тақырыбы — адам еді».

Бұл сөздер Оралханның табиғатты тек көркем фон ретінде емес, кейіпкердің ішкі сезімі мен моральдық таңдауының айнасы ретінде қолданғанын көрсетеді. Әдеби сарапшылар мен журналистер де жазушының Алтайға деген ерекше көзқарасын атап өтеді:

«Оралхан Бөкей — Алтайдай асқақ, таулардың рухын қағазға түсірген дарынды қаламгер».

Мерейтойлар мен әдеби шараларда бұл байланыс тағы да кеңінен танылды:

«Оралхан Бөкей — Алтайдың төрінен шыққан асыл сөз иесі».

Бұл баға мен пікірлер тек жазушының табиғатты сипаттау шеберлігін емес, Оралханның Алтай арқылы ұлттық рухты, адамдық биіктікті, ар мен тағдыр философиясын оқырманға жеткізуін дәлелдейді. Алтай — жай таулар емес, ол қазақ рухының тірі бейнесі, кейіпкердің ішкі әлемін ашатын, моральдық таңдауды, ар мен намысты, үміт пен күресті бейнелейтін кеңістік. Қазақ әдебиетінде туған жер тақырыбын Оралхан Бөкейдей шынайы сезіммен, адам жанын қозғалтатындай тереңдікпен жазған қаламгер кемде-кем. Оның шығармаларында Алтай адам мен табиғат арасындағы рухани көпір қызметін атқарады. Алтай – кейде кейіпкердің сырлас досы, кейде тағдырдың төрешісі, кейде жарыққа бастар үміттің сәулесі деп білемін.

ОРАЛХАН БӨКЕЙДІҢ АЛТАЙЫ

Оралхан Бөкей шығармаларының ішінде Алтайдың жаны мен рухын ең толық ашатын туындылардың бірі — «Құм мінезі». Бұл шығарманың өзегінде табиғатқа деген құрмет, адамның мінезі мен тағдырдың қатал заңы жатыр. Кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынас, олардың ішкі психологиялық күйі — бәрі Алтайдың мінезімен үндес береді. Құмның қозғалысы секілді адам тағдыры да ауыспалы, кейде жұмсақ, кейде жауын-шашындай қатал. Жазушы табиғатты жай әсемдік үшін емес, адамның рухани әлемінің айнасы ретінде қолданады: кейіпкерлердің жан арпалысы, үміті мен сағынышы Алтай даласының күйімен тұтасып кетеді. Мұнда табиғат — сырласа алатын, ести білетін, адаммен үндесе алатын тірі болмыс. Алтайдың жоталары, сыбырлаған самалы, түнгі жұлдыздары — бәрі кейіпкерлердің жанын сөйлетіп, ішкі монологтарын күшейтеді. Ал «Қайдасың, қасқа құлыным?» повесінде Алтай ата-аналық мейірім мен жүрек қасіретінің символына айналады. Жоғалған құлын арқылы адам өміріндегі ең қымбат құндылықтар — бала, махаббат, үміт мәселесі көтеріледі. Мұнда да кең Алтай тек табиғат емес, адам жүрегінің кеңдігі мен жоғалтудың ауырлығын көтеріп тұрған рухани кеңістік. Құлынын іздеген әке — Алтайдың ұлы шыңдарымен сөйлескендей, оның әр қадамы, әр жан айқайы таудың жаңғырығымен үндеседі. Тау үнсіздігі — кейіпкердің жан түкпіріндегі қасіреттің мүлгіген дауысы. Табиғат пен адам тағдыры бір арнада тоғысады: Алтай — үміттің де, сағыныштың да мекені. Ал «Апамның астауы» шығармасында Алтай ұлттық дәстүр, қазақы болмыс, адамгершілік пен адалдықтың символы ретінде көрінеді. Бұл туындыда табиғат — сағыныш пен өткен өмірдің иісі сіңген мекен. Апайдың ақ дастарханы, адамдар арасындағы құрмет пен мейірімділік — бәрі Алтайдың тазалығымен астасады. Жазушы туған жердің топырағы да адам мінезін қалыптастырады деп сенеді: Алтайда туғандар ешқашан сатқын болмайды, арын сатпайды, намысынан айырылмайды. Осы шығарманы оқығанда Алтай аспанының астында өскен қазақтың жүрегі қандай биік, қандай таза екенін сезесің. Алтай Бөкейдің «Қар қызы» повесінде тіпті жұмбақ, тылсым сипатқа ие. Бұл шығарма — Алтайдың ең

қатаң әрі тылсым бейнесін ашады. Мұндағы Аманжан,, Бақытжан, Нұржан сынды кейіпкерлердің тағдыры ауыр табиғатпен арпалыстыру арқылы ашылады. Қар қызы — ақтық арманның және рухани тазалықтың символы. Ол нақты өмірде бар ма, әлде елес пе — белгісіз. Бірақ Алтай оны жасайды, Алтай оны қорғап тұрады. Қарлы Алтай — өмірдің қатыгездігін ғана емес, тазалығы мен мөлдірлігін көрсетеді. Қар қызы — рухтың биік мұраты, армандардың бейнесі, адам жетуге талпынған, бірақ қолға түспейтін идеал. Қатты боран, қалың қар, мұзды шыңдар — адамның өз ішіндегі дауыл, қайғы, түнекпен күресінің көрінісі. Бұл жерде дәстүрлі табиғат бейнесі мистикалық деңгейде көрініп, философиялық ойға жетелейді: адам қанша биікке ұмтылса да, табиғаттан да, тағдырдан да биік бола алмайды. Оралхан Бөкейдің прозасындағы Алтайдың ұлылығы тек көркемдік құрал емес. Ол — адамдықтың шын өлшемі. Оның кейіпкерлері қайғы жылап, үміттеніп, адасып, арпалысып жүрсе де, бәрі ақырында Алтайдың алдында тізе бүгіп, оның үнсіздігіне жауап іздейді. Олар табиғаттан тыныштық, күш, кешірім сұрайды. Жазушының өзі Алтайға тағзым еткен, рухани азығын содан алған. Оралхан Бөкейдің ең үлкен құдіреті — Алтайды адам етіп сөйлете білуінде. Ол табиғатты жансыз сурет демей, тірі кейіпкер ретінде көрді. Алтай — оның шығармашылығында рух, ар, намыс, үміт, сағыныш, махаббат, тағдыр сияқты ұғымдардың бәрін біріктіретін қасиетті символ. Сол себепті қазақ әдебиетінің зерттеушілері жиі айтады: «Оралханды түсіну — Алтайды сезіну, Алтайды сезіну — қазақ рухын тану».

Оралхан Бөкей шығармашылығында Алтай — жер атауы емес, жанның мекені. Ол — халықтың жүрегі, рухтың тынысы, адамдықтың соңғы шекарасы. Жазушы үшін Алтай тауы — туған өлке ғана емес, адамзатты тәрбиелейтін, арды сақтайтын, рухты биік ұстайтын мәңгілік ұстаз. Оралханның кейіпкерлері тағдырдың сынын да, қуанышын да, күресін де дәл осы Алтайдың етегінде бастан өткереді. Өйткені Алтай — адамдықтың лабораториясы, рухпен сөйлесетін кеңістік.

Қорытындылай келсек, Оралхан Бөкей шығармалары — Алтайдың асқар шыңындай биік, тұңғыық көліндей терең әлем. Жазушы Алтайды табиғат суреті ретінде ғана емес, өмірдің философиясы, адам тағдырының темірқазығы ретінде бейнелейді. Оның шығармаларында табиғат пен адам бір-бірінен бөлінбейді: кейіпкерлер тағдыры Алтаймен бірге өріледі. Оралхан кейіпкерлері қайда жүрмесін, қандай жағдайда болсын, түбінде Алтайға оралады. Өйткені Алтай — адамның өзі, оның жүрегі, оның түп тамыры. Алтайға оралу — өзіне оралу. Оралхан Бөкей Алтай арқылы қазақтың жан әлемін сөйлетті. Оның Алтайы — бүгінгі ұрпаққа аманат, ертеңге қалдырылған рухани қазына.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.